

Negativní doprovodné jevy výkonu trestu odnětí svobody

Ve věznicích se vyskytují i jevy, které jsou v rozporu se snahami o korekci chování a postojů odsouzených a jejich odklonu z kriminální kariéry. Proto pobyt odsouzených ve věznicích s sebou nese i některé negativní jevy a rizika, kterými jsou:

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů samotných („druhý život“ odsouzených, proces prizonizace)
- jako donucovací prostředek má negativní vliv na odsouzeného – posiluje otrlost, lhostejnost, podlézavost
- zpřetrhání sociálních vztahů nejen neužitečných, ale hlavně sociálně užitečných (rozbití rodiny)
- sociální stigmatizace (nálepka pobytu ve vězení) jako překážka jeho resocializace a zejména reintegrace do společnosti
- narušení volných vlastností vězňů: sebeovládání, samostatnost, schopnost rozhodovat se, ukázněnost, namísto toho nastupuje výchova k nesamostatnosti, heteronomní morálka.
- gradace komplexů méněcennosti (zejména u mladistvých)
- růst zadluženosti
- zkušenosti s homosexuálním stykem, nebezpečí přenosných chorob

Podmínky výkonu trestu odnětí svobody považují mnozí penologové, penitenciární psychologové a penitenciární pedagogové za desocializační nikoli resocializační.

Ztráta základní sociální vazby na rodinu vede ve svých důsledcích často k hledání zázemí v homogenních kriminálních partách, což vede k fixaci na „vězeňské známosti“. Za spolupůsobení návyku na vězeňské prostředí, v důsledku toho i nesamostatnost, neschopnost najít a udržet si stále zaměstnání při zadluženosti.

Nepříznivě působí i délka pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, protože právě tato skutečnost má podstatný vliv na ztrátu rodinného prostředí. (Sochůrek 2008c, s. 3 – 4).

Agresivita

Agresivita je takovým chováním, jehož účelem je způsobit druhému poškození. V souvislosti s uváděním pojmu agrese jsou velmi často zmiňovány pojmy **hostilita** a **violence**. První z nich je spojován spíše s nepřátelskými postoji a verbálními projevy, druhý již s přímými fyzickými útoky. Někteří penitenciární teoretikové spojují agresi a hostilitu do jednoho celku a považují kriminální typ tzv. **hostilního agresora** za nejtěžší z typů kriminálních pachatelů, a to nejen v nebezpečnosti jeho projevů, ale i téměř minimálních možnostech nápravy.

Teorií vysvětlujících agresi je celá řada – není nutné je na tomto místě analyzovat, spíše poukázat na projevy agrese přímo ve vězeňských podmínkách. Agresivní chování je v podmínkách vězení totiž velmi častým jevem. Nejčastěji se projevuje u osob s disociálními poruchami chování (dříve psychopatie).

Stupně agrese v penitenciární prostředí:

a) Agrese obrácená navenek

1. agrese jen v myšlenkách, navenek úplně potlačena,
2. verbální agrese,
3. agrese namířená proti předmětům,
4. agrese namířená proti zvířatům,
5. agrese namířená proti lidem (spoluvězněm nebo personálu – od útoku až po vraždu),
6. sadismus (agrese obrácená navenek v sexuální oblasti).

b) Agrese zaměřená na sebe

1. sebeobviňující (autopunitivní) postoje,
2. sebepoškození (autodestruktivní jednání),
3. masochismus (agrese obrácená na sebe v oblasti sexuální).

Agresivní jednání u vězňů je předjímáno zákonem a k jeho potlačování existují postupy jednak v rovině prevence a současně v podobě zákonného použití donucovacích prostředků, včetně střelné zbraně příslušníky Vězeňské služby. Empirické zkušenosti ukazují přímou souvislost mezi smysluplnou náplní času vězňů a nízkou mírou projevované agresivity. Jinými slovy platí, že zaměstnaný vězeň (ať už ve smyslu přímé pracovní činnosti, či jiných programů zacházení) nemá tolik příležitostí ani „chuti“ se agresivně projevovat jako v případě, když tomu tak není.

Specifickou agresivitou je ta, která je projevována vůči vězňům ze strany personálu. V minulosti se jednalo o poměrně běžný jev, který byl považován za součást vězňovy „výchovy“. V současné době je takové jednání zcela nepřijatelné. V případě, že je zaměstnanci prokázáno, může být kvalifikováno jako zneužití pravomoci veřejného činitele, tedy jako trestný čin. Pro eliminaci takového způsobu jednání je v rámci přijímacího řízení každého nového zaměstnance Vězeňské služby ČR povinné psychologické vyšetření, jež tento

případný negativní osobnostní potenciál musí u uchazeče vyloučit.

Násilí mezi vězni

Násilí lze zařadit mezi poruchy chování, nebo-li anomální chování. Příčiny násilí mezi vězni jsou různé. Řada z nich vychází z tlaku vězeňské subkultury (což je velmi stručně řečeno specifický tlak na jedince ve smyslu desocializace, na níž se podílí podmínky uzavřeného životního prostoru a také pravidla spoluzití v sociálně patologické komunitě spoluvězňů). Někteří z vězňů mají agresivitu přímo zakotvenu ve své osobnostní výbavě. Veškerý

personál věznic je povinen ve své činnosti působit preventivně proti vzniku násilí mezi vězni. Každý případ násilí je předepsaným způsobem řešen a to za účasti specialistů a lékařů. Pokud má znaky trestného činu je vyšetřován orgány Policie ČR.

Pro prevenci násilí má význam i speciální trénink zvládnutí agresivity, jenž je obvyklou součástí programů zacházení.

Povinným je pro specialisty oddělení výkonu trestu či vazby vytypování tzv. možných objektů násilí a současně i jeho případných pachatelů. Další kroky spočívají v jejich individuálním sledování. V případě objektů násilí se především jedná o mentálně zaostalé (ti bývají někdy zdánlivě paradoxně v obou kategoriích) a fyzicky slabé. Dalším krokem prevence v tomto smyslu je pravidelné prohlížení případných fyzických stop na tělech těchto osob a to v přísně předepsaných intervalech. Násilí mezi vězni má velmi často podobu **šikany**, která je mapována i v jiných subkulturách, jež nevznikají přirozeným způsobem.

Šikana coby specifický druh agrese v penitenciární prostředí může nečasto dosáhnout razantních forem. Odborníci věnující se této problematice poukazují na skutečnost, že se vlastně jedná o zvláštní druh významně asymetrické interpersonální agrese. Šikanu lze od ostatních agresí odlišit těmito znaky:

- jde o agresi “tváří v tvář“, je to fyzické násilí, jeho hrozba, hrubý posměch, ponižování nebo duševní zraňování (tzv. psychotraumatizace),
- oběť šikany není schopna účinné obrany, protože tělesně či jinak je slabá, nebo pro převahu agresorů,
- oběť je objektem agrese (šikany) opakovaně.

Prizonizace

Tento specifický penologický pojem definoval Mařádek (2005), jakožto souhrnné označení všech negativních jevů, které působí na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Je to vlastně proces postupného přizpůsobování se způsobu života ve věznici a společenství odsouzených. Proces prizonizace má dva aspekty. Prvním je institucionalizace, což je především adaptace na vnitřní organizaci a zjednodušené formy života ve vězeňském zařízení.

Institucionalizaci více méně podléhá každý vězeň, především odsouzený na delší dobu. V extrémním případě je institucionalizace tak silně působící, že vězeň pojímá vězení jako vlastní

způsob života a v jiném prostředí nedokáže bez problémů žít.

Druhým aspektem je tzv. ideologizace. Je jí myšleno přijímání a přejímání soustav hodnot, postojů, názorů a norem chování, které se vytvářejí v neformálních skupinách odsouzených. Tyto skupiny téměř výhradně ovládají kriminální živly. Ideologizace vyústí uje ve vlastní skrytý ilegální život vězeňské subkultury. Ten má vždy desocializační charakter (vede k vadné odchýlné socializaci při níž jedinec dokonce ztrácí své dosavadní dovednosti a návyky). Extrémní prizonizace vede až ke vzniku osobnosti vězně silně deformované, stojící na počátku recidivy (další trestné činnosti). Takto deformovaný jedinec bývá nazýván též karcerální osobností. Souhrn názorů, postojů, představ a smýšlení se někdy nazývá intramurální (tj. uvnitř zdí) dogmata.

Výkon trestu přináší kromě cíleného programového působení na odsouzené osoby i některé

negativní jevy, které i přes veškerou snahu o jejich eliminaci ze strany personálu, nelze beze zbytku z vězeňského prostředí odstranit.

Mezi nejvíce nebezpečné jevy patří agresivní chování, které vnášejí do prostředí vězeňských komunit jedinci, jejichž osobnostní výbava je narušena disociální poruchou chování.

Agresivní jednání vězňů je předjímáno zákonem, který na něj reaguje jak v rovině prevence, tak v případech sankcí a pamatuje i na jeho přímé potlačení donucovacími prostředky. Velmi důležitým preventivním nástrojem ve věznicích je systematické vytypování možných pachatelů a současně i možných objektů násilí.

Dalším negativním jevem, který působí na vězně, zejména u delších trestů, je tzv. prizonizace. Ta bývá penology dělena na tzv. institucionalizaci, tedy na silnou adaptaci na vězeňské prostředí, která v důsledku velmi znesnadňuje přechod propuštěnců na svobodu a na ideologizaci, jež se projevuje přejímáním negativních hodnot, názorů či postojů dominujících v prostředí kriminálních subkultur.